

dr hab. Barbara Skałbania

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

Identyfikowanie uczniów zdolnych w szkole

Uczeń zdolny w szkole stanowi wyzwanie zarówno dla nauczycieli, rodziców jak i władz administracji oświatowej. Działania szkoły koncentrują się wokół pytań: Jak rozróżnić dziecko zdolne w grupie rówieśników? W jaki sposób tej identyfikacji może dokonać nauczyciel? Jak pracować z uczniem zdolnym w warunkach szkolnych? Stawianie tych pytań jest przejawem zainteresowań tematyką ucznia zdolnego, która przez lata była pomijana przy podejmowaniu dyskusji w obszarze pracy z uczniem. Nadal w kręgu zwiększonego zainteresowania znajdują się uczniowie z zaburzeniami rozwojowymi, trudnościami w uczeniu się, wobec których istnieją systemowe rozwiązania pomocowe, oferujące im różne formy specjalistycznego wsparcia. W polskiej szkole istnieje konieczność wprowadzenia zmian związanych z procesem poznawania uczniów, diagnozowania nie tylko przyczyn zróżnicowanych trudności, ale także oceny ich predyspozycji i możliwości. W procesie poznawania szczególnej uwagi potrzebują uczniowie „*podwójnie wyjątkowi*” u których występują zarówno trudności w nauce spowodowane defektami czy deficytami rozwojowymi, jak też wybiórce, często specjalne zdolności. Przykładem ucznia podwójnie wyjątkowego może być uczeń z dysleksją rozwojową, który ma specyficzne problemy w czytaniu i pisaniu, ale często przejawia uzdolnienia w zakresie przedmiotów ścisłych lub artystycznych (brzydko pisze, ale pięknie maluje).

W diagnozowaniu tych uczniów należy uwzględnić następujące paradoksy:

- Dziecko jest twórcze, tworzy własne kompozycje, ale nie potrafi wykonać zadań typu odtwórczego
- Dziecko jest uzdolnione plastycznie, ale nie potrafi rysować na zadane tematy rysunków realistycznych
- Dziecko przy pisaniu robi błędy, a jednocześnie ma talent literacki¹

Identyfikowanie przez nauczycieli potencjału jednostki jest ważnym etapem do lepszego jej zrozumienia i ukierunkowuje działania edukacyjne i wychowawcze zarówno w szkole jak i poza nią. Odkrywanie zdolności uczniów pozwala na konstruowanie ich dalszej drogi rozwoju zgodnie z poznanymi predyspozycjami i zainteresowaniami oraz preferowanym stylem uczenia się.

W działaniach poznawczych uczniów innego znaczenia nabiera termin „diagnoza”, którą dotychczas kojarzono z identyfikowaniem trudności, zaburzeń, deficytów, barier edukacyjnych. Przyjmowała ona dotąd charakter negatywny, koncentrując się na poznawaniu rozbieżności między tym co uczeń potrafi, a tym co powinien potrafić w świetle stawianych mu wymagań szkolnych. Diagnoza szkolnych trudności, problemów emocjonalnych czy adaptacyjnych jest działaniem ukierunkowanym na ocenę rozwoju, sprawności, umiejętności, dla których wyznacznikiem jest norma. Wszelkie odchylenia od normy, mierzone wystandaryzowanymi testami, są podstawą do podejmowania przez psychologów, pedagogów i nauczycieli działań naprawczych, terapeutycznych, leczniczych. Dotychczasowa diagnoza była początkiem procesu leczenia, w modelu postulowanym służy do wspomaganie rozwoju, opartego o rozpoznane preferencje i możliwości.

¹ M. Bogdanowicz, A. Adryjanek: *Uczeń z dysleksją w szkole* Gdynia 2004, s.28-29.

W odniesieniu do uczniów zdolnych zmienia się myślenie o diagnozie, jej celowości i przeznaczeniu. Przedmiotem poznania stają się mocne strony rozwoju, a nie tylko słabości i braki badanego, celem jest stworzenie indywidualnego profilu możliwości, który ma ułatwiać zaspokajanie potrzeby samorealizacji.

Pojawiają się zatem nowe zadania dla nauczycieli, co skutkuje redefiniowaniem takich pojęć jak: diagnoza szkolna, profesjonalizm nauczyciela, wspomaganie rozwoju czy współpraca z rodzicami. Diagnoza szkolna dąży do poznania i samopoznania potencjałów uczniów, nauczyciel poszukuje nowych dróg poznawania tworząc własny warsztat pracy diagnostycznej, wspomaganie dotyczy rozwoju zdolności, a współpraca z rodzicami to przestrzeń dla aktywnego działania kilku podmiotów przy wspomagającej roli instytucji oświatowych (poradnia psychologiczno-pedagogiczna).

Inteligencja jako obszar kontrowersji i wielu znaczeń

Inteligencja najczęściej rozumiana jest w znaczeniu potocznym jako wyznacznik szkolnych i życiowych osiągnięć i sukcesów. Na bazie wiedzy potocznej wykreowany został wizerunek ucznia zdolnego, który najczęściej postrzegany jest jako dobrze uczący się, posłuszny, nie sprawiający problemów wychowawczych i osiągający wysokie wyniki w nauce. Jednak wnikliwa analiza praktyki edukacyjnej pokazuje, iż uczeń zdolny często jest osobą sprawiającą nauczycielom i rówieśnikom problemy, a jej cechami są także: konfliktowość, nadmierny krytycyzm, brak posłuszeństwa, nadmierna aktywność. Jak zauważa Piotrowski „uczeń zdolny nie znaczy doskonały, jest on taki sam z wychowawczego punktu widzenia jak inni uczniowie”² Pokazanie dwóch różnych wizerunków ucznia zdolnego podkreśla niejednorodność rozumienia pojęcia zarówno w obszarze teoretycznym jak i praktycznym.

Inteligencja, zdolności i uzdolnienia często traktowane są jak synonimy, których cechą jest odmienność rozumiana w znaczeniu pozytywnym. Bogata literatura psychologiczna próbuje różnicować te pojęcia, ale w praktyce pedagogicznej nadal stosowane są one zamiennie. Spory dotyczące poznawczego obszaru zapoczątkowane zostały w roku 1905, w którym zespół psychologów (Binet, Henri, Simon) opracował test na inteligencję³. Służył on do oceny zdolności związanych ze szkolnym funkcjonowaniem (pamięć, koncentracja uwagi, zdolności pojmowania, słownictwo, wyobraźnia)⁴. Kolejne definicje inteligencji powstawały w oparciu o nowe teorie psychologiczne, stąd różne rozumienie jej istoty. Pierwotne znaczenie terminu „**inteligencja**” oznaczało zdolność jednostki do osiągania wysokich wyników w zakresie uczenia się. Ale pojęcie to odnosi się też do osób, które mają łatwość przystosowywania się do nowych warunków, czy potrafią skutecznie rozwiązywać problemy. Inteligencja stanowi termin najbardziej ogólny i szeroki, którego dopełnieniem jest pojęcie „**zdolności**”. Według Popka zdolnościami nazywamy indywidualne dyspozycje, która umożliwiają jednostce sprawne i skuteczne działanie w określonym obszarze⁵. W grupie tej wyróżniamy zdolności ogólne i specjalne (kierunkowe), zwane uzdolnieniami, jakkolwiek w literaturze są próby

² E. Piotrowski (2005): *Koncepcje pracy z uczniem zdolnym w refermowanej szkole* [w] Edukacja głębszego poziomu w dialogu i perspektywie, red. A. Karpińska, Białystok

³ L. Brannon (2002): *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni podobni czy różni*, Gdańsk

⁴ Ibidem. s. 125

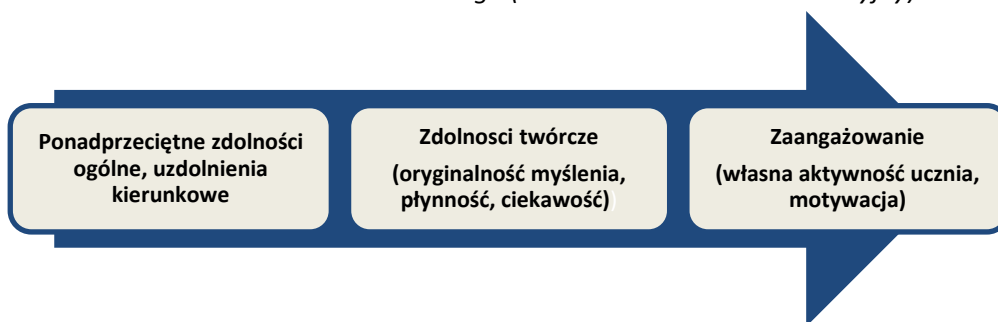
⁵ Zob. S. Popek (2001): *Człowiek jako jednostka twórcza* Lublin

różnicowania obu terminów (Strelau, Reber). W literaturze występuje też termin „geniusz”, który oznacza osobę o wyjątkowej zdolności działania z wykorzystaniem wrażliwości zmysłów. Kolejny termin „talent” rozumiany jest jako wysoki poziom określonej zdolności specjalnej (Strelau).

Natura ludzkich zdolności jest obszarem kryjącym wiele tajemnic i możemy ją analizować w odniesieniu do inteligencji jak i wielu różnych dyspozycji, dostrzeganych w formach ludzkiej aktywności. Obecnie wiemy, iż czynniki genetyczne nie są wyłącznymi determinantami posiadanych zdolności, które mogą być rozwijane i kształtowane w ciągu życia, a inteligencja ma wiele form, które stanowią o naszej preferencji w poznawaniu świata i procesie uczenia się, stąd potrzeba jej identyfikowania i wykorzystywania w działaniach edukacyjnych.

W literaturze psychologicznej zostały wyodrębnione i opisane różne koncepcje inteligencji (zdolności), zwane też modelami, które obrazują określoną teorię i stanowią inspirację dla praktyki edukacyjnej⁶. Sękowski (2001) wyróżnia modele strukturalno-interakcyjne (model Renzulliego) i modele rozwojowe (model Gardnera).

Schemat nr 1 Model zdolności J. Renzulliego (model strukturalno-interakcyjny)

Źródło: J. Renzulli, S. Reis: *The Schoolwide Enrichment Model-Second Edition*, Creative Learning Press, Mansfield 1997⁷

W modelu zdolności Renzulliego zakłada się, iż w uczniu tkwi potencjał, który możemy przekształcić, rozwinąć w zdolności poprzez odpowiednie działania nauczycieli i stworzenie w szkole warunków dla ich rozwoju. Autor modelu przyjmuje za podstawę zdolności jednostki jej komponenty osobowościowe i wprowadza termin „zachowania znamionujące zdolności”, które pomagają w ich identyfikacji. Według Renzulliego zdolności są wypadkową posiadania wysokiej inteligencji, zdolności twórczych oraz motywacji pozwalającej na podejmowanie i kończenie rozpoczętych zadań.

Schemat nr 2 Model inteligencji wielorakich H. Gardnera (model rozwojowy)

⁶ Zob. A. Sękowski (2001): *Osiągnięcia uczniów zdolnych* Lublin

⁷ Zob. I. Fechner-Sędzicka (2013): *Model pracy z uczniem zdolnym w szkole podstawowej (...)* Warszawa

Źródło: H. Gardner: *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce* Warszawa 2009

Gardner swój model opiera na ośmiu inteligencjach wyróżniając:

- **Inteligencję lingwistyczną**- zdolność do sprawnego posługiwania się językiem
- **Inteligencję logiczno-matematyczną**- zdolność do sprawnego posługiwania się liczbami, zdolność myślenia koncepcyjnego
- **Inteligencję cielesno-kinestetyczną**(ruchową)-zdolność do zapamiętywania poprzez działanie
- **Inteligencję wizualno-przestrzenną** –zdolność do ujmowania świata w sposób przestrzenny
- **Inteligencję przyrodniczą** – zdolność do kategoryzowania informacji, wrażliwość na środowisko
- **Inteligencję muzyczną**- wrażliwość na dźwięki, szybkie uczenie się rymów i rytmów
- **Inteligencję intrapersonalną**- zdolność do autorefleksji, rozumienia świata przez pryzmat swojej osoby
- **Inteligencję interpersonalną** – zdolność do rozumienia świata przez pryzmat drugiej osoby, rozumienia innych, rozwiązywania konfliktów⁸

Wyróżnione zdolności autor nazywa inteligencjami przypisując im duże znaczenie w procesie uczenia się i funkcjonowania społecznego. Rozwój poszczególnych inteligencji zależy od sposobu uczenia się- nauczania oraz środowiska, w jakim uczeń funkcjonuje. Poznanie wachlarza indywidualnych zdolności i preferencji uczniów (profil wielorakich inteligencji) pozwala nauczycielowi skoncentrować się na wspomaganiu rozwoju i zaplanować właściwie działania edukacyjne. Metoda identyfikowania zdolności oparta o koncepcję inteligencji wielorakich znajduje akceptację nauczycieli i zastosowanie w praktyce pedagogicznej w odniesieniu do uczniów na różnym etapie edukacyjnym. Zdaniem Suświłło koncepcja ta „może w znacznym stopniu zmienić jednostronność myślenia nauczycieli o procesie nauczania w szkole i przyczynić się do szerszego spojrzenia zarówno na rozwój dzieci, jak i na zakres obszarów nauczania, które są istotne z punktu widzenia dziecięcych uzdolnień⁹.”

⁸ A. Kopik, M. Zatorska (2010): *Wielorakie podróże –edukacja dla dziecka* Kielce

⁹ M. Suświłło (2004): *Inteligencje wielorakie w nowoczesnym kształceniu* Opole

Sposoby identyfikowania uczniów zdolnych w działaniach nauczyciela

Koncepcja kształcenia uczniów zdolnych jest tematem wielu debat oświatowych i przedmiotem licznych analiz badawczych. Współczesna szkoła, której działania polegają głównie na transmisji wiedzy nie stwarza korzystnych warunków rozwoju dla uczniów uzdolnionych. Obecność w programach szkolnych zadań o charakterze konwergencyjnym nie zaspokaja specjalnych potrzeb tych osób, którzy zdecydowanie wolą rozwiązywać problemy o charakterze dywergencyjnym. W tworzeniu koncepcji edukacji uczniów zdolnych należy odwołać się do pedagogiki twórczości i psychologii myślenia¹⁰. W celu opracowania kierunku pracy z osobą uzdolnioną niezbędna jest diagnoza, która, jak zauważa Dyrda, realizowana jest w dwóch obszarach: pedagogicznym i psychologicznym.

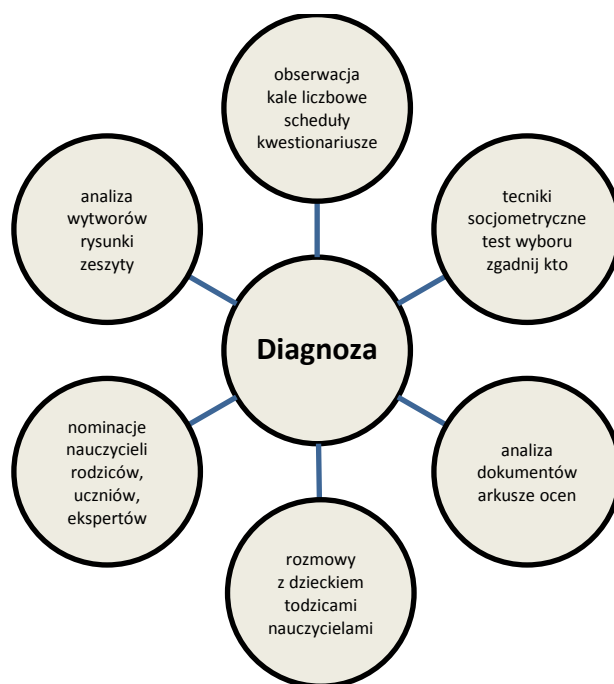
Pierwszym etapem identyfikowania ucznia zdolnego jest wstępna diagnoza dokonywana przez wychowawcę, nauczyciela uczącego, która zapoczątkowuje złożony proces diagnozowania. To właśnie nauczyciel jest osobą, która dostrzega symptomy odmiennego funkcjonowania ucznia, analizuje je i opracowuje wnioski do dalszego poznawania. Praktyka szkolna pokazuje, iż te działania pozostają w obszarze dużej niepewności, nawet obaw związanych z poszukiwaniem odpowiedzi na pytania: *Jak diagnozować? Jak stosować narzędzia? Jak opisywać wyniki diagnozy?*

Problem z diagnozowaniem wynika z przekonania, iż badanie jest wartościowe wtedy, gdy opiera się na pomiarze z zastosowaniem gotowych, często wystandaryzowanych narzędzi badawczych. Tymczasem w rozporządzeniu MEN dotyczącym zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej jest zapis mówiący o obserwacji jako sposobie rozpoznawania trudności i uzdolnień dzieci i młodzieży. Diagnoza w warunkach szkolnych ukierunkowana jest na identyfikowanie dzieci uzdolnionych i może być realizowana przez: obserwację, rozmowy z dzieckiem, rodzicami, nauczycielami, analizę wytworów (prace plastyczne) a także przy zastosowaniu nominacji rodziców, nauczycieli, rówieśników.

Identyfikowanie zdolności zaczyna się na etapie wychowania przedszkolnego i ma miejsce na każdym etapie edukacyjnym. Przedmiotem identyfikacji są różne obszary funkcjonowania ucznia: osobowościowe i środowiskowe, np.: warunki materialne, bytowe rodziny, zainteresowania ucznia, jego uzdolnienia, nastawienie i motywacja. Różnorodność metod diagnozowania uczniów zdolnych pozwala na ich dostosowanie do potrzeb i wieku uczniów.

Schemat nr 3 *Metody identyfikowania ucznia zdolnego*

¹⁰ E. Piotrowski (2005): *Koncepcje.....op.cit*, s. 26

Obserwacja

Jest powszechnym sposobem pracy nauczyciela, który polega na wnikliwym spostrzeganiu, uważnym rejestrowaniu i gromadzeniu danych dotyczących cech i zachowań uczniów w różnych warunkach ich funkcjonowania. Może być prowadzona w sposób swobodny lub bardziej ukierunkowany (obserwacja skategoryzowana). Wykorzystanie skal liczbowych pozwala na bardziej dokładne określenie natężenia danej cechy lub nasilenia danego zachowania. Uzyskanie wielu informacji na temat zainteresowań, sposobów pracy czy nauki ucznia jest możliwe dzięki obserwacji prowadzonej w różnych formach aktywności dziecka i różnych sytuacjach (nauka, zabawa, czas wolny). Zabawa dziecka w wieku przedszkolnym może być cennym źródłem informacji na temat potrzeb dziecka, jego relacji z rówieśnikami, zainteresowań, poziomu rozwoju wyobraźni, sposobów komunikowania się z innymi, reagowania na porażkę czy sukces oraz radzenia sobie w różnych sytuacjach trudnych.

Obserwacja uczniów szkoły podstawowej dostarcza nauczycielom ważnych informacji z zakresu zainteresowań ucznia, preferowanego stylu uczenia się, motywacji do podejmowania i kończenia prac oraz uzdolnień twórczych ujawniających się w chęci tworzenia czegoś nowego. oryginalnego, bogactwie pomysłów, dociekliwości poznawczej. Nauczyciel może tworzyć własne kwestionariusze obserwacji w oparciu o przygotowane wcześniej wskaźniki lub dokumentować cykl obserwacji w dzienniku obserwacyjnym (zwłaszcza wtedy gdy obserwacja prowadzona jest przez dłuższy czas).

Rozmowy

Rozmowa jest ważnym elementem poznawania ucznia, gdyż dostarcza wiedzy w wielu zakresach jego funkcjonowania. Może być prowadzona z różnymi osobami, a jej celem jest zdobycie wiedzy o uczniu, jego zainteresowaniach, zachowaniu. Ma ona charakter pośredni, gdy rozmawiamy o uczniu z jego rodzicami lub nauczycielami i charakter bezpośredni gdy rozmówcą jest sam uczeń. Szczególnym

rodzajem jest rozmowa z uczniem, w której zdobywamy takie informacje jak: rodzaj zainteresowań, ulubione zajęcia, ulubione formy spędzania czasu wolnego, bogactwo i poprawność językowa, sposoby myślenia i wnioskowania, wyobrażenia dziecka.

Przykładowe pytania w rozmowie z uczniem w celu identyfikowania jego uzdolnień:

- Co najbardziej lubisz robić?
- Jakie są Twoje ulubione zajęcia?
- Co sprawia Ci największą radość?
- Jak najczęściej spędzasz czas wolny?
- Opisz siebie za 10 lat
- Jak myślisz dlaczego uczniowie nie lubią szkoły?

Arkusz obserwacji dziecka dla nauczycieli i rodziców

Arkusz ten jest odpowiedzią na potrzeby rodziców i nauczycieli, jest to narzędzie służące do identyfikowania dziecka zdolnego. Autorkami są Kopik i Zatorska, które opracowały go w oparciu o koncepcję wielorakich inteligencji Gardnera. Może on stanowić „podstawę początkowej diagnozy profilu inteligencji dziecka”¹¹. Jego zastosowanie opiera się na obserwacji ukierunkowanej prowadzonej przez nauczyciela bądź rodzica podczas różnych zabaw i zajęć angażujących dziecko. Zawiera opisy zachowań odnoszące się do wyróżnionych przez Gardnera 8 inteligencji, gdzie do każdego rodzaju inteligencji przyporządkowanych jest 10 zachowań (określeń). Cały arkusz zawiera 80 zachowań, gdzie osoba obserwująca zaznacza zgodność lub jej brak z podanym określeniem. Po wypełnieniu arkusza możliwe jest wykreślenie profilu inteligencji wielorakich, które jednocześnie pokazują mocne i słabe strony rozwoju dziecka.

Nominacje

Nominacja, zwłaszcza nauczycielska jest często stosowaną metodą identyfikowania uzdolnień uczniów, a opiera się na ocenie ich szkolnych osiągnięć lub celach nauczania szkolnego. Mimo jej krytyki jest dobrym uzupełnieniem innych sposobów rozpoznawania uczniów zdolnych.

Nominacja ucznia zdolnego przez nauczyciela stanowi ważny etap w procesie oceny jego zdolności i dlatego powinna być połączona z wiedzą merytoryczną i specjalistyczną diagnozą. Nominowanie uczniów zdolnych przez nauczycieli dopełnia proces identyfikacyjny pozyskując wiedzę o uczniu z różnych źródeł. Ukierunkowaniem dla nominacji mogą być pytania: *Co takiego zaobserwowałeś w zachowaniu ucznia, co przekonuje Cię o jego uzdolnieniach? Czy i jakie problemy ma uczeń w szkole? Jakie zachowania prezentuje dany uczeń i dlaczego wzbudzają one Twoje zainteresowanie? Czy możesz scharakteryzować uzdolnienia ucznia?*

Nominacje mogą też być udziałem rodziców, którzy mają szeroką wiedzę na temat rozwoju i zachowania swoich dzieci. Rodzic występuje w roli ważnego informatora, który przekazuje wiedzę dotyczącą wcześniejszych osiągnięć dziecka, stosowanych form wspierania tych osiągnięć, zainteresowaniach poza szkolnych, potrzebach czy występujących w domu trudnościach. Oto przykładowe pytania: *Jakie są ulubione zabawy Twojego dziecka? W jaki sposób Twoje dziecko*

¹¹ A. Kopik, . Zatorska *Wielorakie.....op.cit*, s. 50.

spędza czas wolny? Czym interesuje się dziecko? Czy było objęte formą wsparcia (udział w zajęciach plastycznych, muzycznych)? Jakie ma sukcesy i osiągnięcia?

Nominacje rówieśników są łatwym sposobem zdobywania wiedzy o uczniach, gdyż dzieci są bardzo spostrzegawcze i szybko dostrzegają cechy i zachowania swoich kolegów. Jest to możliwe zwłaszcza podczas pracy zespołowej, gdzie zauważone cechy są podstawą do przydzielania ról i zadań np. rola lidera przydzielana jest osobie, która ma cechy przywódcze, wyróżnia się umiejętnościami pracy w zespole, potrafi prezentować siebie na zewnątrz. Dobór do poszczególnych zadań i grup zadaniowych opiera się na rozpoznanych predyspozycjach i możliwościach uczniów.

Nominacja może być udzielona przez osoby pracujące z dzieckiem nad rozwijaniem jego zdolności (trenerzy sportowi, instruktorzy, nauczyciele muzyki, plastyki). Przekazują oni swoje spostrzeżenia, uwagi, oceny, które pomagają w dalszym identyfikowaniu uzdolnień.

Analiza wytworów dziecka (rysunki, zeszyty)

Prace ucznia są wyrazem jego osoby, odzwierciedlają cechy charakteru, wskazują na uzdolnienia, zainteresowania. Zaliczamy do nich wytwory wykonane w szkole, na lekcji plastyki, techniki, muzyki, czy zajęciach praktycznych. Ich wykonanie świadczy o wiedzy ucznia, jego dokładności, perfekcyjności, sposobie spostrzegania świata i ujmowania związków przyczynowo-skutkowych, jest też wyrazem sposobu myślenia i wyobraźni.

Rysunki tematyczne dzieci uzdolnionych różnią się od innych przede wszystkim sposobem ujęcia tematu, bogactwem szczegółów i kolorów, pokazują też inne sposoby myślenia. W rysunkach na dowolny temat zawierają się indywidualne zainteresowania, doświadczenia, potrzeby, wyobraźnia. Poza rysunkami, przedmiotem analiz służących identyfikowaniu zdolności, mogą być zeszyty dziecka ze swobodnymi wypowiedziami, jego pamiętniki, które dowodzą zainteresowań i zdolności językowych, literackich. Zbieranie różnych informacji o uczniu w wielu sferach rozwojowych świadczy o holistycznym podejściu w diagnozie jego zdolności i uzdolnień.

Techniki socjometryczne

Uczniowie zdolni tworzą zróżnicowaną grupę pod względem popularności i akceptacji wśród swoich rówieśników. Uzupełnieniem diagnozy nauczyciela będzie poznanie miejsca, jakie zajmuje uczeń zdolny w klasie szkolnej. Zastosowanie technik socjometrii pozwoli na określenie wskaźnika uznania klasowego, popularności rówieśniczej czy wskaźnika ekspansji uczuciowej (wybór i odrzucenie)¹². „Badanie socjometryczne polega na pytaniu każdego członka zespołu o to, kogo obdarza szczególnymi uczuciami sympatii, szacunku, zaufania czy wrogości”¹³. Najbardziej popularną techniką jest test wyboru, który polega na typowaniu osób do podanych kryteriów np. „Z kim chciałbyś się wspólnie uczyć? Kto jest w stanie dobrze wytłumaczyć Ci lekcje z matematyki? Kogo wybrałbyś na przewodniczącego klasy?”. Wyniki badania techniką socjometrii pomogą w ustaleniu, jaką zajmuje on pozycję w strukturze klasy szkolnej? Czy jest akceptowany przez rówieśników? Czy jest postrzegany przez rówieśników jako uzdolniony? Czy uczeń zdolny jest „gwiazdą

¹² K. Barańska-Dębiec (1998): *Socjometria* [w] Podstawy psychologii, red. W. Pilecka, G. Rudkowska, L. Wrona, Kraków, s. 509.

¹³ A. Janowski (2005): *Zbieranie i wykorzystywanie informacji o uczniu i klasie (socjometria)* [w] Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela red. K. Kruszewski, Warszawa

socjometryczną”? Czy uczeń zdolny jest izolowany w swojej klasie? Kryteria wyboru ustala nauczyciel w zależności od przyjętego celu badania.

Analiza dokumentów (arkusze ocen)

Identyfikowanie uczniów zdolnych odbywa się też poprzez analizę ich szkolnej dokumentacji ze szczególnym uwzględnieniem arkusza ocen, wybitnych osiągnięć edukacyjnych czy innych sukcesów szkolnych, zawartych w teczce dziecka. Wśród dokumentów poddanych analizie są opinie czy orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej lub innej placówki dokonującej diagnozy ucznia. Zapoznanie się z ich treścią jest niezbędne w procesie identyfikowania zdolności. Nauczyciel zwraca uwagę na rodzaj sukcesów, dziedzinę uzdolnień, a w przypadku opinii poradni analizuje profil rozwoju umysłowego lub profil posiadanych zdolności twórczych bądź specjalnych (kierunkowych). Wartość diagnostyczną mają też obserwacje zachowań ucznia w trakcie specjalistycznej diagnozy, zapisane przez psychologa lub pedagoga poradni. Analiza dostępnej dokumentacji pozwoli na ocenę drogi rozwoju dziecka w obszarze jego zainteresowań, zdolności i sposobów ich rozwijania.

Wymienione metody identyfikowania uczniów zdolnych nie obejmują szeregu narzędzi typu formularze, skale wskaźnikowe czy testy psychologiczne, które wykorzystywane są przez specjalistów w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Nauczyciel uczący w szkole ma szerokie spektrum działań identyfikujących uzdolnienia bez potrzeby korzystania z narzędzi profesjonalnych, których stosowanie wymaga odpowiedniego przygotowania specjalistycznego. Atutem nauczyciela jest systematyczny kontakt z uczniem, co stwarza możliwości prowadzenia obserwacji oraz kontakt z rodzicem, który jest informatorem wiedzy o dziecku. Działania identyfikacyjne szkoły nie są bowiem działaniami jednego nauczyciela, ale całego zespołu, w którym każdy ma swój udział w diagnozie i planowaniu pracy z uczniem zdolnym. Współpraca nauczycieli, wzajemne rozumienie siebie i swoich potrzeb, umiejętność komunikowania się stanowią istotny wkład w proces nauczycielskiego poznania ucznia.

Literatura:

1. K. Barańska-Dębiec (1998): *Socjometria* [w] Podstawy psychologii, red. W. Pilecka. G. Rudkowska, L. Wrona, Kraków, s. 509.
2. M. Bogdanowicz, A. Adryjanek (2004): *Uczeń z dysleksją w szkole* Gdynia
3. L. Brannon (2002): *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni podobni czy różni*, Gdańsk
4. I. Czaja-Chudyba (2005): *Odkrywanie zdolności dziecka* Kraków
5. I. Fechner-Sędzicka (2013): *Model pracy z uczniem zdolnym w szkole podstawowej (...)* Warszawa
6. H. Gardner (2009): *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce* Warszawa
7. A. Janowski (2005): *Zbieranie i wykorzystywanie informacji o uczniu i klasie (socjometria)* [w] Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela red. K. Kruszewski, Warszawa
8. A. Kopik, M. Zatorska (2010): *Wielorakie podróże – edukacja dla dziecka* Kielce
9. E. Piotrowski (2005): *Koncepcje pracy z uczniem zdolnym w reformowanej szkole* [w] Edukacja głębszego poziomu w dialogu i perspektywie, red. A. Karpińska Białystok
10. S. Popek (2001): *Człowiek jako jednostka twórcza* Lublin
11. A. Sękowski (2001): *Osiągnięcia uczniów zdolnych* Lublin
12. M. Suwiłło (2004): *Inteligencje wielorakie w nowoczesnym kształceniu* Opole

Scenariusz nr 1

Działania diagnostyczne nauczyciela jako obszar (nie) pewności

W diagnozowaniu zdolności dziecka Dyrda wyróżnia dwa podejścia: psychologiczne i pedagogiczne. Rozpoznanie psychologiczne realizowane jest przez psychologa i opiera się na rozpoznawaniu aspektów funkcjonowania dziecka w oparciu o narzędzia psychologiczne (testy mierzące zdolności). Pedagogiczne podejście w diagnozie zdolności dotyczy działań pedagoga, nauczyciela z wykorzystaniem pedagogicznych sposobów poznawania, do których zaliczamy przede wszystkim **obserwację i analizę wytworów dziecka** (zwłaszcza prac plastycznych). Diagnoza pedagogiczna jest diagnozą wstępną, identyfikującą ucznia zdolnego, a diagnoza psychologiczna jest diagnozą specjalistyczną. Model diagnozy kompleksowej łączy diagnozę psychologiczną i diagnozę pedagogiczną, które się wzajemnie uzupełniają. Diagnozowanie zdolności wymaga od nauczyciela dobrego przygotowania w zakresie wiedzy i sprawności związanych ze sposobami prowadzenia i dokumentowania obserwacji, analizowania zachowań i wytworów ucznia oraz ich interpretowania.

Celem warsztatu jest uświadomienie słuchaczom wartości wstępnej diagnozy pedagogicznej, zapoznanie ich ze specyfiką poznawania uczniów w warunkach szkolnych, rozwijanie refleksyjności nad własnym działaniem i zdobywanie podstawowej wiedzy w zakresie organizacji i zasad prowadzenia diagnozy pedagogicznej, w tym diagnozy uczniów zdolnych

Cele ogólne:

W wyniku realizacji słuchacz:

- Weryfikuje swoją wiedzę na temat pedagogicznego diagnozowania
- Uświadamia sobie własny udział w poznawaniu uczniów, w tym diagnozowaniu ich zdolności
- Określa swoje predyspozycje i dokonuje oceny stanu wiedzy i umiejętności diagnostycznych
- Zdobywa wiedzę i umiejętności konieczne do prowadzenia działań poznawczych

Materiały: małe karteczki, kwestionariusz samooceny (załącznik nr 1), kolorowe pisaki, arkusze papieru

Przebieg zajęć:

1. Prowadzący wprowadza w tematykę zajęć, podkreśla cele i założenia. Słuchacze formułują swoje oczekiwania co do warsztatu wpisując je na karteczkach (*Czego oczekuję od zajęć? Czego chcę się dowiedzieć?*)
2. Dyskusja problemowa. Prowadzący rozpoczyna dyskusję problemową wokół prezentowanych zagadnień:
  - Jak rozumiem termin „diagnoza” i na czym polega diagnoza pedagogiczna?
  - Co oznacza diagnoza zdolności i czym się różni od diagnozy trudności szkolnych?
  - Jakie są zapisy prawa oświatowego określające zadania nauczyciela w zakresie diagnozy?
  - Jaki są sposoby poznawania ucznia i jego środowiska?

- Do czego potrzebna jest diagnoza pedagogiczna ?
  - Jak powinien być przygotowany nauczyciel do realizacji zadań diagnostycznych?
  - Czy szkoła jest przygotowana do realizacji diagnozy nauczycielskiej?
3. Uczestnicy dokonują samooceny wiedzy i umiejętności diagnostycznych (*załącznik nr 1*)
  4. Słuchacze w małych grupach opracowują czynniki ułatwiające i utrudniające realizowanie diagnozy pedagogicznej w szkole i prezentują wyniki na forum całej grupy. Prowadzący zachęca do rozmowy nad możliwościami eliminowania ograniczeń i trudności
  5. Słuchacze pracują w małych grupach, wykorzystując metodę burzy mózgów tworzą zasady dokonywania pedagogicznej diagnozy zdolności uczniów i prezentują swoje wyniki
  6. Słuchacze dzielą się swoimi doświadczeniami związanymi z własnymi działaniami diagnostycznymi, dokonują refleksji nad nimi oceniając swoją pracę z perspektywy czasu i zdobytej na warsztatach wiedzy
  7. Prowadzący podsumowuje warsztat zadając pytania jego uczestnikom:
    - W jakim stopniu spełniły się ich oczekiwania?
    - Jakie są ich spostrzeżenia i wnioski po ćwiczeniach
    - Co sprawiło im największą trudność, a co było dla nich przyjemne?
  8. Uczestnicy w 3-osobowych grupach dokonują krótkiego podsumowania odpowiadając pisemnie na pytanie: *Czego dowiedziałem się na temat diagnozy pedagogicznej?* Odpowiedzi są odczytywane na forum całej grupy
  9. Prowadzący podaje najważniejsze informacje dotyczące diagnozy pedagogicznej: cele, przedmiot i zakres, umiejętności nauczyciela (merytoryczne, metodologiczne, interpretacyjne), sposoby diagnozy, warunki jej prowadzenia, postawa etyczna diagnosty. Losuje karteczki z oczekiwaniami i referuje wskazane na nich zagadnienia lub odpowiada na pytania uczestników.

Scenariusz nr 2

Jak rozpoznać ucznia zdolnego?

Celem jest przygotowanie nauczycieli, pedagogów do identyfikowania uczniów (dzieci) zdolnych na terenie przedszkola i szkoły. Uczestnicy wspólnie poszukują czynników pomagających w rozpoznawaniu zdolności dziecka (specyficzne cechy i zachowania dziecka zdolnego, oryginalne sposoby jego myślenia czy preferowane style uczenia się). Słuchacze zastanawiają się w grupach nad sylwetką dziecka zdolnego, co pomoże w skutecznym identyfikowaniu tych uczniów. Celem zajęć jest też uświadomienie nauczycielom potrzeby prowadzenia systematycznej obserwacji uczniów zdolnych

jak też współpracy z rodzicami i nauczycielami w obszarze pozyskiwania informacji o uczniu i jego szkolnym i pozaszkolnym funkcjonowaniu (budowanie środowiska wspierającego uczniów zdolnych). W ramach ćwiczeń prezentowane są różne metody diagnozowania, m.in. obserwacja, nominacje, wywiady.

Cele ogólne:

W wyniku realizacji słuchacz:

- Uświadamia sobie potrzebę stałego doskonalenia swojego profesjonalizmu w zakresie diagnozy
- Potrafi nawiązać współpracę z rodziną i innymi instytucjami w pozyskiwaniu informacji o uczniu
- Zna sposoby pedagogicznego identyfikowania zdolności i uzdolnień dzieci i młodzieży
- Potrafi przeprowadzić obserwację ukierunkowaną
- Potrafi zaplanować pytania do rozmowy z dzieckiem i rodzicami
- Zna wartość nominacji w identyfikowaniu uczniów zdolnych
- Potrafi zaplanować system działań pomocowych we współpracy z innymi

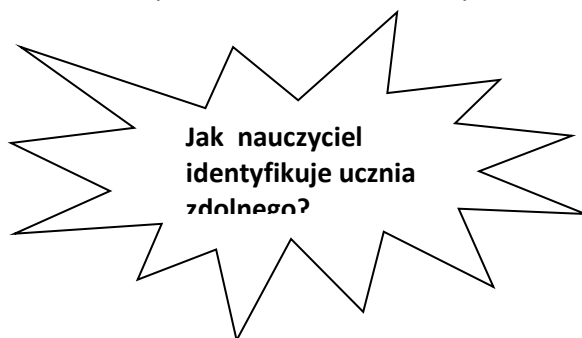
Materiały: arkusze papieru, kolorowe pisaki, przykładowe opisy diagnozy dziecka (załącznik nr 2), opinie poradni psychologiczno-pedagogicznej, skale nominacyjne dla rodziców, nauczycieli, rówieśników

Metody pracy warsztatowej: metaplan, burza mózgów, dyskusja problemowa

Przebieg zajęć:

1. Prowadzący wprowadza w tematykę warsztatów, określa cele i założenia programowe oraz formułuje swoje oczekiwania wobec grupy

2. Słuchacze dzielą się na cztery grupy, otrzymują arkusze papieru, na którym wpisują pytania: *Jak jest? Jak być powinno? Dlaczego nie jest tak jak być powinno?* Pytania dotyczą działań diagnostycznych nauczyciela w identyfikowaniu uczniów zdolnych.

Jak jest?

Jak być powinno?

Dlaczego nie jest tak jak być powinno?

W kilkuosobowych grupach uczestnicy zastanawiają się nad odpowiedziami, które zapisują na karteczkach i przyklejają na arkusz. Następnie formułują wnioski i zapisują je. Na forum grupy prezentowane są wypowiedzi będące inspiracją do dyskusji problemowej.

3. Słuchacze nadal pracują w grupach. Otrzymują od prowadzącego treści opinii poradni psychologiczno-pedagogicznych. Ich zadaniem jest zapoznanie się z nimi i próba interpretacji zawartych w nich stwierdzeń, opisów psychologa dotyczących poziomu rozwoju umysłowego oraz analizy struktury intelektu. W wyniku analiz przygotowują odpowiedzi na pytania:

- Czy treści opinii są jasne?
- Które z podanych sformułowań są niezrozumiałe?
- Jakie zdolności ucznia badane są przez psychologa?
- Jakie są oczekiwania słuchaczy wobec opinii, która ma im pomóc w pracy z uczniem zdolnym?

4. Uczestnicy tworzą cztery grupy, każda z nich otrzymuje przykładowe nominacje nieformalne (rodzica, nauczyciela, eksperta, rówieśników). Po zapoznaniu się z nimi członkowie grup próbują stworzyć własne pytania służące nominacji uzdolnień przez rodziców, nauczycieli, ekspertów i rówieśników. Dyskusja dotyczy skuteczności takiej metody, jej zalet i ograniczeń.

5. Uczestnicy warsztatów podają cechy i zachowania uczniów zdolnych, prowadzący zapisuje je na tablicy. Następnie są one grupowane na pozytywne i negatywne. Słuchacze uświadamiają sobie, iż uczeń zdolny nie jest idealny i też może mieć problemy emocjonalne, adaptacyjne, wychowawcze. Dyskusja zespołowa dotyczy wizerunku ucznia zdolnego, wypracowanego przez daną grupę, który może być podstawą do opracowania wskaźników obserwacji ukierunkowanej.

6. Słuchacze metodą burzy mózgów wypracowują wzór opinii o uczniu zdolnym uwzględniając w punktach, co ona powinna zawierać. Następnie uzasadniają swoje propozycje.

7. Prowadzący nawiązuje do arkusza obserwacji dziecka dla nauczycieli i rodziców (Kopik, Zatorska), którego celem jest opis profilu inteligencji dziecka. Każda z grup otrzymuje przykładową diagnozę profilu wielorakich inteligencji. Po zapoznaniu się z nią uczestnicy odpowiadają na pytania:

- Czy taka forma diagnozy może być pomocna w ustalaniu drogi rozwoju dziecka?
- Czy ta metoda znajduje zastosowanie na kolejnych etapach edukacji ucznia?
- Czy prezentowany wachlarz możliwości Adama pozwoli na ustalenie preferencji w zakresie stylów uczenia się?

8. Podsumowanie zajęć – dowolne wypowiedzi uczestników spotkania na temat zajęć

Uczestnicy spotkania w swobodnej wypowiedzi podsumowują przebieg spotkania wskazując na dobre i słabe strony, własne odczucia i doświadczenia oraz korzyści, które mogą przenieść do obszaru własnej praktyki diagnostycznej.

Załącznik nr 1

Kwestionariusz samooceny wiedzy i umiejętności diagnostycznych nauczyciela

Poniżej są stwierdzenia dotyczące wiedzy i umiejętności w zakresie dokonywania diagnozy pedagogicznej. Proszę ocenić stopień ich posiadania w odniesieniu do swojej osoby, wybierając jedną z podanych odpowiedzi, gdzie:

- 1- oznacza brak wiedzy i umiejętności
- 2- oznacza niski stopień posiadanej wiedzy i umiejętności
- 3- oznacza przeciętny poziom posiadanej wiedzy i umiejętności
- 4- oznacza wysoki stopień posiadanej wiedzy i umiejętności

lp	Stwierdzenia dotyczące wiedzy i umiejętności diagnostycznych nauczyciela	1	2	3	4
1	Mam ogólną wiedzę na temat diagnozy pedagogicznej				
2	Znam podstawowe modele diagnozy pedagogicznej				
3	Znam zakres zadań nauczyciela w zakresie działań diagnostycznych				
3	Wiem jak organizować proces diagnozowania uczniów w szkole				
4	Potrafię przeprowadzić diagnozę potrzeb ucznia				
5	Potrafię właściwie dobrać narzędzia do badań				
6	Wiem jaki warsztat diagnostyczny winien mieć nauczyciel				

7	Potrafię dokonywać refleksji nad działaniami diagnostycznymi				
8	Chętnie współpracuję z innymi nauczycielami przy poznawaniu uczniów				
9	Znam zasady prowadzenia diagnozy pedagogicznej				
10	Potrafię omówić wyniki diagnozy z rodzicami dziecka				
11	Wiem jak włączyć rodzica w proces diagnozowania ucznia				
12	Umiem opisać wyniki diagnozy i opracować wnioski diagnostyczne				
13	Wiem jak diagnozować zdolności ucznia				

Moje oczekiwania wobec zajęć warsztatowych:

.....

.....

.....

Załącznik nr 2

Analiza profilu inteligencji Adama-diagnoza wstępna

Chłopiec bardzo aktywny poznawczo, zadaje wiele pytań. Bardzo lubi słuchać bajek zarówno w wersji opowiadanej bezpośrednio jak i odtwarzanej z kaset. Jest bardzo kreatywny, potrafi sam kończyć opowiadania, a nawet samodzielnie je tworzy. Ma bogaty zasób słów i dużą swobodę wypowiedzenia się. Posiada też bogatą wyobraźnię, co widać w dowolnych rysunkach, gdzie kreuje różne sytuacje i postaci. Chętnie rozwiązuje łamigłówki, lubi gry językowe (scrable) i zabawy z rymami i rytmami. Szybko uczy się wierszy na pamięć, zapamiętuje bez trudu materiał sekwencyjny. Ma dużą wrażliwość na dźwięki, szybko uczy się piosenek. Łatwo nawiązuje kontakty z rówieśnikami, ma cechy przywódcze, lubi pracę zespołową. Prawidłowo nawiązuje relacje z innymi, łatwo komunikuje się, rozumie innych, rozpoznaje ich nastroje i uczucia. Jest pomocny i koleżeński. Preferuje zabawy grupowe, nie lubi bawić się sam. Jest też wrażliwy na przyrodę, chętnie ogląda przyrodnicze filmy, opiekuje się zwierzętami, lubi poznawać świat przyrody.

Słabą stroną chłopca jest posługiwanie się liczbami, rozumienie symboli. Nie lubi gier planszowych ani zagadek logiczno-matematycznych. Adam ma problemy z układaniem puzzli (niechętnie to robi), słabo orientuje się w kierunkach prawy-lewy. Przejawia niechęć do rysowania czy innych prac wymagających sprawności manualnych. Słabą stroną chłopca jest jego rozwój ruchowy, gdzie ma problem z opanowaniem czynności ruchowych, słabo biega, skacze, unika zabaw ruchowych. Jego ruchy są mało skoordynowane, nieprecyzyjne co wiąże się z niepowodzeniami podczas gry w piłkę. Należy motywować Adama do podejmowania aktywności ruchowej włączając go do zabaw zespołowych, powierzając mu ważne w nich role. Zachęcać do aktywności graficznej i

manualnej poprzez wspólne wykonywanie rysunków, ilustracji do bajek, układanie z klocków czy lepienie zwierząt. Należy też wykorzystywać indywidualne doświadczenia chłopca do rozwoju procesów wnioskowania i dostrzegania związków przyczynowo - skutkowych.

Zadania:

1. Proszę zapoznać się z profilem inteligencji Adama i określić wachlarz jego możliwości oraz zakres wspomagania (rozwój słabych stron).
2. Czy taka forma diagnozy wstępnej może być pomocna w ustalaniu drogi rozwoju dziecka?
3. Czy ta metoda może być stosowana w identyfikowaniu uczniów na kolejnych etapach edukacji
4. Czy można określić preferencje Adama w obszarze sposobów uczenia się?¹⁴

---

¹⁴ Opracowano na podstawie metody diagnozy opartej na koncepcji inteligencji wielorakich. Zob. A. Kopik, M. Zatorska: *Wielorakie podróże-edukacja dla dziecka*. Kielce 2010.